

Introducció

El 2002 l'Escola de Cultura de Pau va publicar la primera edició de l'informe *Alerta*. El text s'articulava al voltant del Codi de Conducta en Matèria d'Exportació d'Armes aprovat pel Consell d'Europa el maig de 1988 i intentava desenvolupar una sèrie d'indicadors que s'erigissin com una «alerta» i que permetessin orientar algunes de les polítiques dels Estats Membres de la Unió Europea en matèria de transferències d'armament, cooperació per al desenvolupament o rehabilitació postbèl·lica. Encara que la seva estructura era diferent a la de la publicació actual, el propòsit i la vocació continuen sent els mateixos: contribuir a la prevenció dels conflictes armats i a la consolidació de la pau. Algunes de les línies prioritàries identificades en aquella edició d'*Alerta 2002* han establert les bases de l'informe, que enguany compleix la seva desena edició. L'avaluació de la conflictivitat armada internacional i de les situacions de tensió, com també la identificació dels països on es constaten violacions dels drets humans mantenen la seva correspondència en capítols que continuen vigents en l'edició actual de l'anuari. La descripció dels processos de pau al món, la valoració de l'impacte de les crisis humanitàries i la perspectiva de gènere en l'anàlisi de conflictes i la construcció de pau són temes que es van anar incorporant amb el pas del temps i que, actualment, troben el seu espai en apartats especialitzats de l'informe *Alerta*. L'anàlisi de cadascuna d'aquestes temàtiques s'ha anat enriquint amb el temps com a resultat de contínues discussions metodològiques i d'una atenta mirada a la realitat internacional, i a partir de la convicció que l'informe *Alerta* havia de ser un instrument d'elevat rigor acadèmic i d'utilitat pràctica per a aquells que poguessin usar-lo com a referència en l'àmbit de la decisió política.

En conseqüència, el lector d'*Alerta 2011! Informe sobre conflictes, drets humans i construcció de pau* trobarà a les pàgines següents una anàlisi de l'estat del món que s'articula a partir de sis grans eixos: conflictes armats, situacions de tensió sociopolítica, processos de pau, crisis humanitàries, drets humans i justícia transicional, i dimensió de gènere en la construcció de pau. L'anàlisi d'aquests àmbits es recolza, al seu torn, en deu indicadors relatius a aquestes categories que ofereixen informació quantitativa i qualitativa. El resultat és una radiografia sobre la situació mundial, que apunta diverses tendències i dinàmiques, i que permet múltiples mirades: temàtiques, regionals i transversals, entre d'altres. La comparació de les dades d'aquesta desena edició de l'informe amb les d'anys anteriors és el que confereix a l'anuari un caràcter d'alerta preventiva sobre algunes tendències generals o sobre la situació de determinats països.

Referent a això, cal destacar que el 2010 va ser un any de continuïtat pel que fa a tendències en conflictes i construcció de pau. Durant l'any es van mantenir actius 30 conflictes armats, xifra que s'ha mantingut estable en els últims anys. Àfrica i Àsia van ser, un any més, els continents amb més guerres i, específicament, amb

més conflictes armats d'alta intensitat. Van predominar, a més, els conflictes interns internacionalitzats, majoritàriament escenaris complexos amb actors interns i externs amb agendes diverses o on es va produir una extensió dels enfrontaments a zones veïnes. Entre la multiplicitat de causes que van caracteritzar la conflictivitat armada, l'element identitari i d'autogovern va ser una de les causes més presents en les guerres que es van mantenir actives el 2010, identificat en gairebé dues terceres parts dels casos. Aquest va ser un element també molt significatiu com a causa de fons a gairebé la meitat de les 83 situacions de tensió que es van produir durant l'any, mentre que el factor d'oposició a les polítiques internes o internacionals de determinats governs també va ser rellevant en un 50% de les crisis. En relació amb l'evolució de les tensions, un terç de les crisis es van agreujar, una tercera part va experimentar una millora de la situació, i no hi va haver canvis significatius en la resta. D'altra banda, a la meitat dels conflictes armats actius hi va haver negociacions formals o exploratòries. Al seu torn, durant el 2010 en una cinquena part de les situacions de tensió sociopolítica van transcórrer processos de diàleg exploratori o formals. Aquests iniciatives de diàleg, ja fossin en guerres o en tensions, van afrontar dificultats serioses o van transcórrer de manera molt negativa en la meitat dels casos.

D'altra banda, la situació internacional es va veure agreujada per l'impacte de les crisis humanitàries i de les violacions dels drets humans en nombroses zones del planeta. En concret, durant el 2010 es van produir 32 crisis humanitàries que, com en el cas dels conflictes armats i les tensions, van afectar especialment Àfrica i Àsia. De fet, aquests situacions d'amenaça generalitzada a la vida humana es van veure agreujades per les escalades de violència en els contextos de conflictivitat armada. Al seu torn, emergències com les del Pakistan i Haití van evidenciar també el greu impacte dels desastres naturals en contextos de vulnerabilitat humana i estructural. Si bé es va assolir un màxim històric en la recaptació global de fons per a situacions d'emergència, les necessitats van continuar superant les contribucions realitzades, cobrint només, per exemple, un 59% del que s'havia demanat a través del sistema de Nacions Unides. D'altra banda, amplis grups de població es van veure amenaçats per les violacions greus i sistemàtiques dels drets humans que molts estats van perpetrar durant el 2010 –violacions greus i sistemàtiques dels drets humans, tal com assenyalava l'Índex de Drets Humans 2010 de l'Escola de Cultura de Pau, inclòs en aquest informe. Com a part d'aquests abusos greus, va sobresortir l'assetjament contra grups i persones defensores dels drets humans, la discriminació contra dones i nenes, el tràfic de persones i la violació sexual massiva. També, un any més, es van continuar soscavant drets humans individuals en diversos països a l'empara de l'anomenada lluita contra el terrorisme. Un altre aspecte significatiu van ser les dificultats que van acompanyar els processos de justícia transicional, amb obstacles formals en el desenvolupament d'alguns d'aquests

processos actius, així com la manca de col·laboració entre els estats i el TPI en la detenció i lliurament de sospitosos de crims de guerra i de lesa humanitat.

D'altra banda, i des d'una perspectiva transversal, en els contextos de conflictitat, processos de pau, crisis humanitàries i escenaris amb violacions de drets humans es van posar de manifest els impactes i dinàmiques des d'una perspectiva de gènere. 71 països van patir greus desigualtats de gènere, 31 dels quals van destacar particularment per la seva gravetat. Al seu torn, un 50% dels conflictes armats i un 57% de les tensions, dels quals es disposen dades, van tenir lloc en països amb una situació de desigualtat de gènere greu. La violència sexual com a arma de guerra es va continuar utilitzant en la majoria de contextos de conflicte armat durant el 2010 i, de forma més general, la violència de gènere va ser una pràctica generalitzada en conflictes armats i situacions de tensió, evidenciant greus violacions de drets humans i, en alguns casos, agreujant les dificultats associades a crisis humanitàries. L'any en què es complia el desè aniversari de la Resolució 1325 sobre les Dones, la Pau i la Seguretat, es va alertar sobre els reptes encara pendents en protecció i participació de dones. En paral·lel, iniciatives de dones a tot el món van visibilitzar la dimensió de gènere i van demanar la defensa dels drets de les dones.

2011, una oportunitat per a la pau?

En línia amb els temes clau de la investigació per la pau, l'informe *Alerta* ha pretès constituir-se com una eina que faciliti l'anàlisi de les causes dels conflictes armats, un instrument que permeti indagar en les dinàmiques de la violència, però també en un espai per assenyalar oportunitats per a la transformació de realitats, contextos en què una oportuna intervenció podria conduir a la superació de cicles de violència. En aquest sentit, com en anys anteriors, la desena edició de l'informe *Alerta* identifica una sèrie d'oportunitats de pau, situacions que poden evolucionar de manera positiva al llarg de l'any, contribuint a la construcció de la pau. Aquest any s'han seleccionat set casos. Des d'una perspectiva geogràfica, s'analitzen els factors que poden facilitar una evolució significativa en cinc escenaris on s'ha viscut una tensió o un conflicte armat: Colòmbia, les Filipines, l'estat indi d'Assam, el sud del Sudan i el País Basc. Des d'una perspectiva temàtica, s'avalua la repercussió que pot tenir durant el 2011 la posada en marxa d'una agenda internacional en dos temes clau: l'equitat de gènere i el tràfic de persones. Amb total consciència de la complexitat de cadascuna de les situacions i dels obstacles que es poden trobar en el seu desenvolupament, l'informe *Alerta* destaca els temes rellevants en joc i posa èmfasi en el compromís necessari de les parts i, en molts casos, en el suport internacional requerit perquè les sinergies existents cristal·litzin de manera positiva.

Respecte a les agendes temàtiques, *Alerta* subratlla la creació i posada en marxa –a partir de l'1 de gener de 2011– de l'ONU Dones, que té com a propòsit coordinar totes les agències de Nacions Unides que treballen en temes relacionats amb els drets i l'apoderament de les dones. La principal fortalesa inicial del nou organisme

rauen en la seva creació, decidida en votació unànime a l'Assemblea General, fet que dona compte del valor que assignen els estats a aquesta temàtica i a la necessitat d'atorgar-li un lloc prioritari en les seves agendes polítiques. Aprofitar l'oportunitat que suposa el llançament d'ONU Dones requereix anar més enllà d'aquesta declaració de voluntat política i donar un contingut real al compromís adquirit. En aquest sentit, els principals desafiaments d'ONU Dones apunten a la seva capacitat per homogeneïtzar objectius i impulsar les polítiques de les quatre agències que la formen, a la seva habilitat per implicar en les iniciatives pels drets de les dones i l'equitat de gènere països amb un conegut historial de violacions sistemàtiques en aquest àmbit i l'impacte de la seva tasca en la definició de polítiques, normes i estàndards en qüestions de gènere en els països membres de l'ONU.

La segona agenda temàtica destacada en aquesta edició de l'*Alerta* fa referència al Pla d'Acció Mundial contra el Tràfic de Persones llançat per l'ONU l'agost de 2010. D'una banda, aquesta iniciativa suposa donar visibilitat a un flagell considerat com una nova forma d'esclavitud i que afecta cada vegada més persones, més de 2,4 milions segons les xifres més recents, la majoria dones i menors. D'altra banda, el Pla pot implicar que els governs incloguin en les seves agendes mesures concretes per lluitar contra el tràfic de persones, una activitat que s'ha constituït en el tercer negoci il·legal més lucratiu del món després de la venda d'armes i estupefaents i que opera en un clima general d'impunitat. La proposta de l'ONU insta els estats a posar en marxa mesures d'ampli espectre –preventives, sancionadores, d'assistència a les víctimes–, però alguns sectors han denunciat el que consideren com un excessiu enfocament penal. La implementació del Pla durant el 2011 donarà pistes sobre la seva capacitat per inspirar la instauració de mecanismes nacionals, regionals i internacionals que donin el reconeixement i protecció necessaris a les víctimes.

Pel que fa a les oportunitats de pau en contextos geogràfics específics –cinc casos en quatre continents–, la identificació d'un escenari favorable està vinculada a la marxa positiva de processos de pau iniciats prèviament, a l'inici de rondes exploratòries i a les expectatives davant la possible fi d'un cicle de violència. Tant en el cas filipí com a Colòmbia, la configuració d'un nou panorama polític durant el 2010 a partir d'un procés electoral ha estat un dels factors clau en l'obertura de noves perspectives per a una resolució eventual del conflicte. A les Filipines, el nou Govern encapçalat per Benigno Aquino va declarar des del primer moment la seva disposició a reprendre les converses amb els principals grups armats del país, l'NPA i el MILF, de manera que poguessin implementar acords de pau durant el seu mandat. En aquest context, cap a final d'any es va concretar un alto el foc amb el referent polític de l'NPA i es va anunciar la disposició del Govern i el grup armat a reprendre els contactes durant el 2011. Tot i que les converses entre les parts han patit una sèrie d'entrebancs des dels seus inicis fa més de 20 anys, les expectatives responen a una confluència de factors, entre ells el distanciament del Govern de la política contrainsurgent bel·licista de l'administració anterior i les informacions que reforcen la idea que és pràcticament impossible una resolució del

conflicte a través d'una victòria armada d'alguna de les parts. A això se suma l'acompanyament internacional al procés, facilitat pel Govern de Noruega, en un context en què es preveuen dificultats importants relacionades, entre altres qüestions, amb la confiança entre les parts, les precondicions per al diàleg i la capacitat de les parts per garantir el compliment dels acords assolits.

A Colòmbia, d'altra banda, l'assumpció com a president de Juan Manuel Santos també apareix com un element decisiu a l'hora d'identificar una finestra d'oportunitat per avançar cap a una solució política del conflicte armat. Després de vuit anys de confrontació oberta entre l'Estat i les forces insurgents, l'arribada d'una administració que ha donat senyals d'estar oberta al diàleg és un dels factors que cal destacar i al qual s'afegeix la voluntat expressada per les guerrilles per donar curs a una negociació i la disposició de la societat civil i l'opinió pública per acompanyar i donar suport a un procés de pau. Tot això, en un context regional en què Colòmbia ha aconseguit reduir les tensions amb països veïns, després del restabliment de relacions diplomàtiques amb l'Equador i Veneçuela.

Com en el cas de les Filipines i Colòmbia, el conflicte armat que afecta Assam –un dels set estats del nord-est de l'Índia– té una llarga durada. En tres dècades d'enfrontaments entre el Govern i múltiples grups armats, que demanen des de la independència fins al reconeixement dels drets de les ètnies majoritàries que habiten la regió, han estat diversos els processos de pau truncats. Com en els casos anteriors, la confluència de factors desperta renovades expectatives. D'una banda, la disposició explícita de les autoritats, tant del Govern central com del local, per iniciar converses de pau amb totes les faccions. Les eleccions a Assam previstes per al 2011 es converteixen, en aquest cas, en un incentiu per concretar processos de pau que donarien rèdit de cara als comicis. D'altra banda, la voluntat expressada pels dirigents de grups armats, després d'una campanya d'arrestos i rendicions, podrien obrir la porta a la transformació d'alguns dels grups en moviments polítics. La marxa d'aquests processos en els propers mesos serà decisiva per definir si aquesta vegada s'aconsegueix

deixar enrere el cicle de violència o, si com adverteixen alguns especialistes, pesa més la divisió interna dels grups i l'aposta per mantenir els reclams en el marc de la lluita insurgent.

El cas del País Basc és un altre dels conflictes de llarg recorregut que poden sotjar un canvi d'escenari al llarg del 2011. El fet que en els últims anys les demandes d'ETA s'hagin centrat més en el dret a decidir del poble basc i no tant en la independència, així com els canvis en l'esquerra independentista que han derivat en una aposta per la via pacífica i democràtica per a la consecució dels seus objectius, són elements que apunten a una reconsideració de la lluita armada per part d'ETA. La declaració de compromís del grup armat amb una solució per mitjà del diàleg i la negociació feta pública en l'últim trimestre del 2010, com també l'alto el foc permanent, general i verificable per la comunitat internacional de principi del 2011, conviden a centrar les expectatives en la forma de canalitzar les demandes polítiques de l'esquerra independentista a les institucions i en la manera en què els diversos factors es conjuguen per conduir a una autodissolució d'ETA, en el marc de l'esquema «pau per política».

Finalment, l'informe *Alerta* examina l'impacte del referèndum d'autodeterminació al sud del Sudan. Previst en l'Acord de Pau Global finalitzat el desembre de 2005, el plebiscit apareix com una nova fórmula per intentar la resolució d'un conflicte de llarga trajectòria i amb un impacte brutal en la població –més de 2,5 milions de víctimes mortals en quaranta anys d'enfrontaments –a través d'un mecanisme que permet a les persones decidir sobre el seu futur en termes de territori i independència. El sol fet que la consulta s'hagi arribat a celebrar ja té un valor. El referèndum no portarà, per si mateix, a la consecució de la pau a la zona, però l'aplicació d'aquesta fórmula, amb una altra sèrie de mesures polítiques i institucionals, a més de l'acompanyament internacional, poden determinar que aquesta experiència acabi convertint-se o no en un exemple. S'espera que en el transcurs del 2011 hi hagi una evolució positiva que materialitzi aquests i moltes altres oportunitats de pau.